

Αντίγραφο αρχαίας κάθετης κυψέλης από την Κορινθία κατά την άσκηση πειραματικής αρχαιολογίας.

Η μελισσοκομία στην Ελλάδα πριν την έλευση της σύγχρονης κυψέλης

Γιώργος Μαυροφρύδης, Αρχαιολόγος
Δρ Φανή Χατζήνα, Αναπληρώτρια Ερευνήτρια

Η αρχή της ελληνικής μελισσοκομίας χάνεται στα βάθη της μυθικής εποχής. Το αρχαιότερο πρόσωπο το οποίο εμφανίζεται στη μελισσοκομική σκηνή είναι ο μυθικός ο Αρισταίος, ο οποίος θεωρείται πως βοήθησε την ανθρωπότητα, όπως ο Προμηθέας και ο Ηρακλής. Ο Αρισταίος δίδασκε στους ανθρώπους όλες τις αγροτικές τέχνες, μεταξύ των οποίων και τη μελισσοκομία. Η άσκηση όμως της μελισσοκομίας από τον άνθρωπο, σύμφωνα με τα έως τώρα δεδομένα, φαίνεται πως έκανε την εμφάνισή της στην αρχαία Αίγυπτο. Στη χώρα αυτή έγινε μάλλον για πρώτη φορά η μετάβαση από το κυνήγι του μελιού στη μελισσοκομία με τη δυτική λεγόμενη μέλισσα *Apis mellifera*. Το συμπέρασμα προκύπτει από απεικονίσεις μελισσοκομικών σκηνών που έχουν διασωθεί σε ναούς και τάφους της φαραωνικής Αιγύπτου, οι παλαιότερες από τις οποίες ανάγονται χρονολογικά στα μέσα της 3^{ης} π.Χ. χιλιετίας. Στις παραστάσεις αυτές απαντούν οριζόντιες μονόστομες κυψέλες κυρίως σε στιγμές τρύγου.

Αρχαιότητα

Στη μινωική Κρήτη το πλέον πιθανό είναι πως επίσης ασκούσαν η μελισσοκομία αν και για την ώρα δεν υπάρχουν σίγουρα στοιχεία που να το επιβεβαιώνουν. Είναι γεγονός πως η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως αρκετά πήλινα αγγεία, τα οποία όλο και περισσότεροι αρχαιολόγοι τα ταυτίζουν με κυψέλες. Ωστόσο, έως σήμερα δεν έχουν διενεργηθεί εργαστηριακές αναλύσεις των καταλοίπων στα αγγεία αυτά, οι οποίες θα μπορούσαν να το αποδείξουν.

Η αποδεδειγμένη χρήση κεριού κατά την Ύστερη Μινωική Ι περίοδο (1600 - 1450 π.Χ.) ως φωτιστικού υλικού, προϋποθέτει, σύμφωνα με τη γνώμη ορισμένων, την άσκηση μελισσοκομίας. Κι αυτό διότι δε θα μπορούσε να χρησιμοποιείται το κεριό

για φωτισμό, παρά μόνο εάν ήταν ένα ευρείας χρήσης υλικό. Εάν λοιπόν ήταν έτσι, τότε θα πρέπει να ασκούσαν μελισσοκομία, εφόσον θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη αν όχι αδύνατη η προμήθεια μεγάλων ποσοτήτων κεριού αποκλειστικά από τους κυνηγούς μελιού.

Η ύπαρξη πήλινων καπνιστηριών παραπέμπει περισσότερο σε χρήση τους κατά την άσκηση μελισσοκομίας παρά κατά το κυνήγι του μελιού. Ένα ακόμη επιχείρημα υπέρ της άποψης πως η μελισσοκομία ήταν γνωστή στον μινωικό –μυκηναϊκό κόσμο είναι η λέξη *me-li-te-wo* (*melitewos*) που απαντά σε πινακίδες της Γραμμικής Β' γραφής και που για ορισμένους σημαίνει τον μελισσοκόμο.

Οι παλαιότερες γνωστές ως σήμερα κυψέλες ανακαλύφθηκαν τελευταία στο Tel Rehov του Ισραήλ και χρονολογούνται στον 10^ο - 9^ο π.Χ. αιώνα. Πρόκειται για οριζόντιες δίστομες κυψέλες κατασκευασμένες από ξεραμένη στον ήλιο λάσπη. Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός πως πανομοιότυπες κυψέλες είναι ακόμη και σήμερα σε χρήση σε περιοχές της ανατολικής Μεσογείου (Ισραήλ, Ιορδανία, Αίγυπτος, Κύπρος).

Στην Ελλάδα οι παλαιότερες κυψέλες χρονολογούνται στα τέλη του 5^{ου} π.Χ. αιώνα και έχουν ανακαλυφθεί στην Αττική. Οι κυψέλες αυτές είναι πήλινες οριζόντιες, μονόστομες και έφεραν μικρά πήλινα προεκτάματα (δακτύλιους επέκτασης) καθώς και πώματα από το ίδιο υλικό. Τα εν λόγω προεκτάματα, μήκους μόλις περί τα 7,5 εκ., φαίνεται πως χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή του άκαπνου λεγόμενου μέλιτος, την κορυφαία ποιότητα του αττικού μελιού, το οποίο τρυγιόταν χωρίς τη χρήση καπνού, ώστε το άρωμά του να μην επηρεάζεται από τη μυρωδιά του καπνού.

Εκτός των οριζόντιων κυψελών, στην αρχαία Ελλάδα χρησιμοποιούνταν και πήλινες κάθετες ανάστομες κυψέλες. Αρκετές από αυτές έχουν βρεθεί στην Κορινθία, χρονολογούμενες στην ελληνιστική εποχή (323 - 146 π.Χ.). Οι κυψέλες αυτές χρησιμοποιούσαν κινητές κηρήθρες, γεγονός που έχει αποδειχθεί πλέον και πειραματικά.

Στην ελληνιστική επίσης εποχή έκαναν την εμφάνισή τους

Ανάστομο κοφίνι της Αττικής (Μουσείο Μελισσοκομίας, ΙΓΕ).

και πήλινα πώματα οριζόντιων κυψελών με πλήθος μικρών οπών, τα οποία χρησιμοποιούνταν για την προστασία του μελισσιού από την ανατολίτικη σφήκα (*Vespa orientalis*). Τα πώματα αυτά ήταν σε χρήση στη χώρα μας και κατά τη ρωμαϊκή, όπως και κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Παρόμοια πώματα χρησιμοποιούνταν, για τον ίδιο ακριβώς λόγο, ως πριν μερικές δεκαετίες σε αρκετά νησιά του νότιου Αιγαίου.

Οι γραπτές μαρτυρίες που έχουν διασωθεί ως τις μέρες μας είναι ελάχιστες και δε βοηθούν ιδιαίτερα στο να αντλήσουμε πληροφορίες για την άσκηση της μελισσοκομίας στην αρχαία Ελλάδα. Αρκετοί Ρωμαίοι συγγραφείς που έχουν ασχοληθεί με θέμα φαίνεται ότι δε γνώριζαν τις πρακτικές άσκησης της μελισσοκομίας στην περιοχή της Ελλάδας και αυτά τα οποία αναφέρουν αφορούν κυρίως στη μελισσοκομία, όπως ασκούσαν στην Ιβηρική και την Ιταλική χερσόνησο.

Βυζαντινά και νεότερα χρόνια

Για τη μελισσοκομία στο Βυζάντιο δεν ξέρουμε πολλά. Για τα πρωιμότερα χρόνια γνωρίζουμε, από τις αρχαιολογικές έρευνες, πως στην περιοχή της νότιας Ελλάδας χρησιμοποιούνταν πήλινες οριζόντιες κυψέλες, παρόμοιες με αυτές της αρχαιότητας. Από διάφορες απεικονίσεις γνωρίζουμε επίσης για τη χρήση σανιδένιων και από κορμούς δέντρων κυψελών, οριζόντιων όπως και κάθετων. Σίγουρα χρησιμοποιούνταν και πλεκτές κυψέλες (κοφίνια), η ύπαρξη των οποίων απαντά μεν σε γραπτές πηγές χωρίς εντούτοις περαιτέρω πληροφορίες.

Σανιδένια κυψέλη κινητής κηρήθρας από τα Κύθηρα (Μ.Μ. ΙΓΕ).

Η παραδοσιακή μελισσοκομία της χώρας μας, η μελισσοκομία δηλαδή που ασκούσαν έως το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα με παραδοσιακές κυψέλες και μεθόδους που παραδίδονταν από γενιά σε γενιά, είχε τεράστια συμβολή, διττή μάλιστα, στην εξέλιξη της παγκόσμιας μελισσοκομίας. Δεν είναι υπερβολή να αναφέρουμε πως η σύγχρονη μελισσοκομία με τις πλαίσιοκυψέλες βασίζεται σε παραδοσιακές κυψέλες της νότιας Ελλάδας.

Γίνεται λόγος βέβαια για τις κυψέλες κινητής κηρήθρας, τις οποίες συνάντησαν κατά τις περιόδους τους δυτικοί περιηγητές και τις οποίες περιέγραψαν αργότερα στις ταξιδιωτικές τους εντυπώσεις. Αυτές ακριβώς οι περιγραφές των δυνατοτήτων των εν λόγω κυψελών, παρόλα τα λάθη που περιείχαν, ήταν που έδωσαν το έναυσμα σε μια προσπάθεια αναζήτησης εκ μέρους των ερευνητών του δυτικού κόσμου, ορθολογικότερου τρόπου άσκησης της μελισσοκομίας. Η αναζήτηση αυτή ολοκληρώθηκε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα με τον καθορισμό του «διαστήματος της μέλισσας» (που στην ελληνική παραδοσιακή μελισσοκομία υπολογιζόταν εμπειρικά) και τη δημιουργία της σύγχρονης πλαίσιοκυψέλης.

Πήλινη ανάστομη κυψέλη από την Κέα (Μ.Μ. ΙΓΕ).

Όταν στην πορεία αποδείχθηκε πως η πλαίσιοκυψέλη, για μια σειρά από λόγους, δεν ήταν κατάλληλη για τον αναπτυσσόμενο κόσμο, η ελληνική παραδοσιακή μελισσοκομία ήταν που έδωσε τη λύση δια της γεωπόνου Πόπης Παπαδοπούλου. Η Παπαδοπούλου εργαζόταν τότε στη Ροδεσία (σημ. Ζιμπάμπουε) και πρότεινε τη χρήση από τους γηγενείς των παραδοσιακών ανάστομων και αμφίστομων κοφινιών κινητής κηρήθρας της Ελλάδας. Γρήγορα αποδείχθηκε η ορθότητα της πρότασης εξαιτίας της ευκολίας κατασκευής τους από τους ντόπιους χωρίς έξοδα και των δυνατοτήτων που τα κοφίνια αυτά προσφέρουν στην άσκηση της μελισσοκομίας. Σύντομα ωστόσο συνάδελφοι της Παπαδοπούλου, συμφωνώντας εν πολλοίς με την πρότασή της, πρότειναν με τη σειρά τους, στα τέλη της δεκαετίας του 1960, τη χρήση, αντί πλεκτών, σανιδένιων ορθογώνιων κυψελών που επιτρέπουν τη χρήση ισομικών κηρηθοφορέων. Ξεκίνησαν μάλιστα κάποτε να ερίζουν μεταξύ τους για το ποιος ήταν αυτός που έκανε πρώτος την «ανακάλυψη» των εν λόγω κυψελών, που χρησιμοποιούνται σήμερα (γνωστότερη όλων η λεγόμενη "Kenya Top-Bar Hive") ευρέως σε όλον τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Αποδείχθηκε εντούτοις πως παραδοσιακές κυψέλες με τα χαρακτηριστικά των «ανακαλυφθέντων» αυτών ήταν ήδη σε χρήση σε πολλές περιοχές της Ελλάδας. Και όχι μόνο αυτό. Στα 1955, περισσότερο δηλαδή από δέκα χρόνια πριν τις αναφερθείσες «ανακαλύψεις», ορθογώνιες κυψέλες κινητής κηρήθρας είχαν περιγραφεί (από τον Ν. Νικολαΐδη) στα Αγγλικά και στο διεθνές περιοδικό Bee World ως παραδοσιακές ελληνικές.

Αν και υπήρξαν κατά καιρούς αρκετές αξιολογικές προσπάθειες για τη συλλογή στοιχείων αναφορικά με την παραδοσιακή μας μελισσοκομία, η συστηματική καταγραφή των διάφορων εκφάνσεων του μελισσοκομικού μας πολιτισμού ξεκίνησε μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με πιονέρο και ιθύνοντα νου τον γεωπόνο του Υπουργείου Γεωργίας τότε, Θανάση Μπίκο. Τα άρθρα του υπό τον τίτλο «Μελισσοκομικές Καταγραφές» στο περιοδικό Μελισσοκομική Επιθεώρηση εδώ και

Πήλινη ανάστομη κυψέλη του 1875 από τα Κύθηρα (Φωτ. Ι. Πρωτοψάλτης).

δύο δεκαετίες, όπως και άλλα σε διεθνή περιοδικά, μαζί με τις εισηγήσεις του σε διεθνή και ελληνικά συνέδρια, έχουν εμπλουτίσει τις γνώσεις μας για την παραδοσιακή μας μελισσοκομία σε εντυπωσιακό βαθμό.

Στην πορεία και κυρίως τα τελευταία χρόνια, προστέθηκαν στην προσπάθεια καταγραφής και μελέτης της μελισσοκομικής μας παράδοσης και άλλοι επιστήμονες, ορισμένοι με μόνιμα κατά το μάλλον ή ήττον ενδιαφέροντα, άλλοι με σποραδικές έρευνες.

Η έως τώρα μελέτη του παραδοσιακού μας μελισσοκομικού πλούτου επιτρέπει νομίζουμε να επιχειρήσουμε εδώ μια σύνοψη των έως τώρα γνωστών, ξεκινώντας από τους τύπους των χρησιμοποιούμενων κυψελών. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως στα χέρια Ελλήνων μελισσοκόμων απαντούσε κάθε κύριος τύπος παραδοσιακής κυψέλης (για την *Apis mellifera*) που έχει παγκοσμίως καταγραφεί. Η μόνη διαφορά έχει να κάνει με

Κυψέλη από κορμό δέντρου, Μαγνησία (Μ.Μ. ΙΓΕ).

τα υλικά κατασκευής, μια που όντως υπάρχουν υλικά που δε χρησιμοποιήθηκαν ποτέ στη χώρα μας για κατασκευή κυψελών, όπως για παράδειγμα τα από πλεγμένα άχυρα κοφίνια.

Ανά τύπο λοιπόν και ξεκινώντας από τις οριζόντιες κυψέλες, έχουμε οριζόντιες πήλινες μονόστομες κυψέλες, γνωστές όπως είδαμε από την αρχαιότητα, οι οποίες ήταν σε χρήση σε πολλά νησιά των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων. Πριν λίγους αιώνες οι πήλινες αυτές κυψέλες φαίνεται πως χρησιμοποιούνταν και σε ορισμένες ηπειρωτικές θέσεις της νότιας Ελλάδας. Συχνά έφεραν προεκτάματα, το οποία όμως διέφεραν από αυτά της αρχαιότητας και της πρώιμης βυζαντινής εποχής, όντας πολύ μεγαλύτερα σε μήκος. Μονόστομες κυψέλες υπήρχαν και λίθινες (από πλάκες) σε αρκετά από τα νησιά του νότιου Αιγαίου, όπως και σανιδένιες (στις Πρέσπες).

Ειδική περίπτωση αποτελούσαν οι μονόστομες μεν, αλλά με

σπάσιμο – άνοιγμα στο πίσω μέρος κυψέλες, γνωστό ως «κωλόπωμα», που ήταν σε χρήση σε ορισμένα νησιά του νότιου Αιγαίου (Ικαρία, Κυκλάδες).

Δίστομες πήλινες οριζόντιες κυλινδρικές κυψέλες χρησιμοποιούνταν στην Κύπρο (σε ορισμένες περιπτώσεις και χωμάτινες, από ξεραμένη δηλαδή στον ήλιο λάσπη) σε αρκετά από τα Δωδεκάνησα, αλλά και σε νησιά του ανατολικού Αιγαίου, όπως η Λέσβος. Δίστομες πλεκτές κυλινδρικές κυψέλες χρησιμοποιούνταν επίσης σε αρκετά νησιά του νότιου και ανατολικού Αιγαίου, στην Κύπρο, τη Μικρά Ασία και μετά την έλευση των προσφύγων του 1922 σε τόπους εγκατάστασής τους, όπως η Δράμα. Δίστομες οριζόντιες από κορμούς δέντρων κυψέλες έχουν καταγραφεί στη Μικρά Ασία (στον Πόντο μάλιστα συχνά με ιδιαίζον σχίσμο στη μέση που χώριζε την κυψέλη στα δύο), σε νησιά του ανατολικού Αιγαίου, στην Κύπρο,

Χτιστές λίθινες κυψέλες από τη Μάνη (Φωτ. Σ. Γερμανίδου).

σπάνια ακόμη και στην Κρήτη. Δίστομες σανιδένιες απαντούσαν στα Δωδεκάνησα και στο Ανατολικό Αιγαίο. Δίστομες λίθινες ή κατασκευασμένες από κεραμίδες στέγης, στη Μάνη και σε ορισμένα νησιά του Ιονίου και των Δωδεκανήσων. Οι σπανιότερες, αλλά γνωστές από τη ρωμαϊκή αρχαιότητα, δίστομες κυλινδρικές από σβουνιά βοοειδών, χρησιμοποιούνταν από κατοίκους της Καππαδοκίας.

Δίστομες οριζόντιες κωνικές (κόλουρος κώνος) πήλινες κυψέλες ήταν γνωστές στην ανατολική Κρήτη, στην Ίο, ενώ έχουν καταγραφεί και στην Κύπρο. Παρόμοιες πλεκτές χρησιμοποιούνταν και από Έλληνες της Μικράς Ασίας και αργότερα στον τόπο εγκατάστασής τους, στη Φλώρινα.

Κυψέλες χτιστές σε τοίχους ή σκαλισμένες σε βράχους χρησιμοποιούνταν στην Καππαδοκία της Μ. Ασίας, στη Φλώρινα, στην Καρδίτσα, σε νησιά του Ιονίου, στα Κύθηρα και Αντικύθηρα, στην Άνδρο, στη Χίο (όπου και οι μοναδικές τριγωνικού σχήματος από πήλινες ή λίθινες πλάκες) και στην Κύπρο.

Όσον αφορά στις κάθετες κυψέλες, επίστομες από κορμούς

Θυρίδα όπου τοποθετούνταν σανιδένια κυψέλη. Μελισσομάντρι Ανατολής, Κίσοσβος.

Οξύληκτο επίστομο κοφίνι από τον Έβρο.

δέντρων (και αμφίστομες, αλλά σταθερές πάντα κηρήθρας), απαντούσαν σε περιοχές της ηπειρωτικής κυρίως Ελλάδας (Πίνδος, Στερεά, Θεσσαλία, Πελοπόννησος) αλλά και σε ορισμένα νησιά (Ιμβρος, Σαμοθράκη). Παρόμοιες υπήρχαν και από φλοιό δέντρου (Στερεά και Πελοπόννησος). Επίστομες σανιδένιες έχουν καταγραφεί σε αρκετές περιοχές (Ηπειρος, Θεσσαλία, Ίμβρος, Σαμοθράκη, Στερεά, Πελοπόννησος). Επίσης, κοφίνια επίστομα, οξύληκτα ή με σχεδόν επίπεδη οροφή, σε όλη σχεδόν την ηπειρωτική Ελλάδα, σε νησιά του βόρειου Αιγαίου και στην Άνδρο. Πήλινες επίστομες καμπάνες χρησιμοποιούνταν στην Άνδρο και στη Γυάρο.

Κυψέλες κινητής κηρήθρας, ανάστομες ή αμφίστομες, πήλινες, ήταν σε χρήση στην Κρήτη και στη Γαύδο, στην Κέα, σε περιοχή της νότιας Πελοποννήσου και λίγο παλαιότερα (19^{ος} αι.) στα Κύθηρα. Αμφίστομες πήλινες, αλλά χωρίς κινητές κηρήθρες, απαντούσαν στην Κέρκυρα. Κοφίνια ανάστομα και αμφίστομα στη δυτική Κρήτη, στα Κύθηρα, στην ανατολική Πελοπόννησο, στα νησιά του Αργοσαρωνικού, στην Κέα και στην Αττική. Σανιδένιες και λίθινες ανάστομες στην Κρήτη, στα Κύθηρα και στην Κέα.

Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, οι τύποι των παραδοσιακών κυψελών που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες μελισσοκόμοι είναι πάμπολλοι, περισσότεροι μάλιστα από οπουδήποτε αλλού στον κόσμο. Αυτό πιστεύουμε ότι οφείλεται από τη μια στο γεγονός πως η νότιος Βαλκανική (και πιθανώς η Μικρά Ασία) υπήρξε η ενδιάμεση εκείνη ζώνη όπου -ήδη από την αρχαιότητα- απαντούσαν τόσο οριζόντιοι όσο και κάθετοι τύποι

Οριζόντια πλεκτή κυψέλη από τη Φλώρινα. Μελισσοκομική Συλλογή Φλώρινας (Φωτ. Ι. Αναγνωστόπουλος).

κυψελών. Από την άλλη, οι έντονες διαφορές που υπάρχουν στις κλιματολογικές συνθήκες (από το ξηροθερμικό κλίμα σε νησιά και στο νότο φτάνουμε στο σχετικά υγρό ηπειρωτικό στα βόρεια της χώρας) ανάγκαζαν συχνά τους μελισσοκόμους να χρησιμοποιούν διαφορετικά υλικά για την κατασκευή των κυψελών τους, υλικά που ήταν εύκολο να βρεθούν στον τόπο που ζούσαν και δραστηριοποιούνταν.

Ένα άλλο ζήτημα της παραδοσιακής μελισσοκομίας έχει να κάνει με τη χρήση λίθινων κατασκευών, που χρησιμοποιούνταν για την προστασία των παραδοσιακών κυψελών από τα

στοιχεία της φύσης. Γίνεται λόγος για τα μελισσομάντρια και για τις θυρίδες, όπου τοποθετούνταν οι κυψέλες. Στο Ηνωμένο Βασίλειο κυρίως, αλλά και γενικότερα στη Δύση, τις εν λόγω θυρίδες τις έχουν περί πολλού και εκτός του πλήθους των σχετικών δημοσιευμάτων, οι τοίχοι που τις φέρουν καταγράφονται λεπτομερώς και καταχωρούνται ήδη από το 1952. Σήμερα, υπάρχει βάση δεδομένων με όλες τις έως τώρα καταγραφές (δες www.ibra.org.uk - Bee Boles). Παρόμοια η κατάσταση και στη Γαλλία και το Βέλγιο με τη δουλειά που κάνουν εκεί τα μέλη της *Aristoria*. Σχετικές προσπάθειες λαμβάνουν χώρα και στην Ιταλία, όπως και την Ιβηρική, εκεί όμως οι έρευνες και οι μελέτες αφορούν κυρίως στα μελισσομάντρια που υπάρχουν σε σχετικά μεγάλους αριθμούς.

Συνύπαρξη παραδοσιακών "υψελιών" με σύγχρονες κυψέλες στην Τήνο.

Στην Ελλάδα απαντούν τόσο μελισσομάντρια, τα οποία φαίνεται πως ήταν γνωστά από τη βυζαντινή τουλάχιστον εποχή όσο και θυρίδες για τοποθέτηση κυψελών (οι παλαιότερες πιθανώς τον 4^ο π.Χ. αιώνα). Στη Δύση οι χρησιμοποιούμενοι τύποι κυψελών είναι λίγοι και (σχεδόν) πάντα επίστομοι, συχνά μάλιστα απαντούσε ένας μόνο τύπος (όπως στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιρλανδία - επίστομα κοφίνια από άχυρο ή βέργες). Συνακόλουθα, οι θυρίδες εκεί διέθεταν σχήμα που ανταποκρινόταν στις ανάγκες προστασίας των χρησιμοποιούμενων κυψελών και υπήρχε, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, ομοιογένεια όσον αφορά στα κύρια χαρακτηριστικά τους. Στην Ελλάδα όμως, όπου οι χρησιμοποιούμενοι παραδοσιακοί τύποι κυψελών ήταν όπως είδαμε πολλοί και διαφορετικοί, μοιραία και οι θυρίδες, όταν χρησιμοποιούνταν τέτοιες, είχαν με τη σειρά τους μεγάλη ποικιλομορφία.

Όσον αφορά τέλος στα μελισσομάντρια, δηλαδή στις κατασκευές που περιέκλειαν το μελισσοκομείο (διαθέτοντας σε ορισμένες περιπτώσεις θυρίδες και σε άλλες όχι) έχουν καταγραφεί στη Θεσσαλία, στην Πελοπόννησο, σε νησιά του νότιου Αιγαίου και στην Κρήτη. Στη Δύση τα μνημεία αυτά, σε αρκετές περιπτώσεις, αναστηλώνονται και αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών. Στη χώρα μας αρκετά είναι αυτά που θα μπορούσαν να διασωθούν και αξιοποιηθούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το μελισσομάντρι της Ανατολής στον Κίσαβο, το οποίο, παρά τις κατά καιρούς εξαγγελίες και ειλικρινείς προσπάθειες για ανάδειξη και αξιοποίηση, παραμένει δυστυχώς ακόμη υπό κατάρρευση.

Σχετικό με το άρθρο αυτό ήταν και το Διεθνές Συμπόσιο που διοργανώθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου στις 9-11 Οκτωβρίου 2014 από το Επιμελητήριο Κυκλάδων και το Τμήμα Μελισσοκομίας του ΕΛΓΟ «ΔΗΜΗΤΡΑ». Αναλυτικότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα του Τμήματος Μελισσοκομίας.

Πληροφορίες: Ινστιτούτο Επιστήμης Ζωικής Παραγωγής, Τμήμα Μελισσοκομίας, 632 00 Ν. Μουδανιά Χαλκιδικής, **τηλ.:** 2373091297, **e-mail:** mavrofridis@gmail.com, fhatjina@instmelissocomias.gr, **ιστοσελίδα:** www.hellenic-beereseearch.gr